

Zin en onzin van reflectie op school

Een gesprek met prof. dr. Fred Korthagen

Mijn zusje en ik (dezelfde opleiding gevolgd in de jaren 60/70) kunnen ons niet herinneren dat we ooit hebben moeten reflecteren. Dat kan kloppen want pas in de jaren 80 kwam het op. In het begin van deze eeuw kwam ik er echt mee in aanraking toen ik iemand begeleidde bij haar studie omgangskunde. Die reflecteerde zich rot! Ik vraag aan prof. dr. Fred Korthagen, van de cyclus van Korthagen, hoe het nu werkelijk zit.

Ik weet nog goed hoe we – samen – een hele middag hebben zitten tobben om haar eerste reflectie rond te krijgen. Later ging het – gelukkig – een stuk vlotter. Ik heb me toen wel geregeld afgevraagd of het echt noodzakelijk was om na vrijwel iedere les te reflecteren. Ik weet ook nog dat mijn neef, zoon van mijn zusje, die psychologie studeerde zei: “Oh, ik heb een formatje gemaakt en dat vul ik in. Zo klaar.”

Bij mij bleven dus de vragen: Wat is reflectie? Wat is de zin van reflecteren? Daar blijkt wel een aantal goede redenen voor.

Ja, ik heb bij de loopbaanbegeleiding van mijn leerlingen – tegenwoordig ook studenten – ook echt aandacht besteed aan reflecteren. Keurig volgens de voorschriften die we op school hadden. En ik kan me nog kwaad maken om een examiner die onze beste leerlinge liet zakken voor haar examen omdat ze: “De reflectie niet diepgaand genoeg vond!” Woest waren we! Wie bepaalt wat een goede reflectie is? Is dat niet echt persoonlijk?

Welke misvattingen zijn er over reflectie?

De eerste misvatting is dat je over elke les moet reflecteren. Dat is niet effectief. Het werkt zelfs nadelig: er zijn studenten die het ‘R’-woord niet meer willen horen.

Als tweede misvatting is er het idee dat reflecteren gewoon nadenken is. Er komt echt meer bij kijken. Nadenken over jezelf in een situatie en een oplossing vinden om het in die situatie beter te doen is een armzalige vorm van reflecteren. Wie dat doet schiet in het model (zie afbeelding 1) van stap 1 naar stap 4. Je hebt het daarbij over gedragsgerichte reflectie. Onderzoek toont aan dat dat weinig bijdraagt aan de professionele ontwikkeling.

Je ziet ook vaak dat mensen blijven hangen in stap 2 van het model, terugblikken op de ervaring. Zo komen ze niet tot een essentie. Stap 3 is het belangrijkste: wat was essentieel? Dat is betekenisgerichte reflectie. Die is belangrijk omdat je begrijpt wat er echt aan de hand is. Er is onrust in de klas. Wat is de oorzaak en wat kan ik eraan doen? Als je naar de essentie gaat, herken je situaties en doorzie je die.

Reflectie is erop gericht om meer te doorzien en een betere professional te worden.

Je reflecteert over je handelen, negatief en positief. Je leert ook van successen.

Welke verschillen en verbanden zijn er tussen reflecteren, evalueren en feedback?

Evalueren is: wat ging goed, wat ging fout en welke waarde geven we daaraan? Reflecteren is echt iets heel anders. Daarbij kijk je wat belangrijk was in een specifieke situatie. En tot welk voornemen dat kan leiden.

Als je reflecteert loop je het risico dat je op je blinde vlek terecht komt: het ging toch goed? Daar kan feedback bij helpen, maar feedback is alleen zinvol als iemand al is begonnen met

Afbeelding 1.

reflecteren. Iemand heeft zelf al een onderwerp of een situatie bedacht, en als begeleider kun je daar iets aan toevoegen. Reflecteren kun je beschouwen als een vorm van interne feedback: je kijkt terug op je ervaring, evalueert die en vervolgens onderzoek je alternatieven waaruit je kunt kiezen voor je verdere ontwikkeling.

Wat bedoel je met kernreflectie?

Er zijn verschillende dingen waarop je kunt reflecteren. Hoe ging het gesprek met die ene leerling? Hoe ging je les? Hoe verliep een hele schoolperiode? En zo is er veel te bedenken. Met kernreflectie ga je verder, dieper. (Zie afbeelding 2, de reflectie-ui.)

Wanneer je aan de buitenkant van de ui blijft, blijft de reflectie oppervlakkig.

Als je in de diepere lagen komt, komen onder andere je kernkwaliteiten aan de orde. Handel je naar je eigen diepste idealen en kwaliteiten? Dat is kernreflectie, dan wordt het persoonlijker. Dan wordt je PPI helder, je Persoonlijke Professionele Identiteit.

Afbeelding 2.

Wat moet je wel en niet doen?

Reflecteer als het nodig is. Als je nooit nadenkt over hoe het ging, kom je niet verder. Ga daarbij niet te snel naar de oplossing. Sla dus geen stappen over. En als de reflectie een trucje wordt, kun je het net zo goed laten. Daar leer je namelijk toch niks van. Zonde van de tijd.

Die negen vakken (zie afbeelding 3): hoe weet je wat leerlingen denken, voelen en willen?

Dat begint met een inschatting, een vermoeden. Je kunt bijvoorbeeld, terwijl je de leerlingen zelfstandig aan het werk hebt gezet, de klas rondlopen en hier en daar een praatje houden met een leerling of het aan het eind van de les even bij de leerlingen navragen.

Zorg dat je niet steeds zelf aan het woord bent. Als je een probleem hebt met het bedenken wat er gebeurd is, kun je je afvragen of je je les optimaal hebt georganiseerd. Zorg dat je informatie over de leerlingen binnenkrijgt.

0. Wat was de context?	
1. Wat deed ik?	5. Wat deed/deden de leerling(en)?
2. Wat dacht ik?	6. Wat dacht(en) de leerling(en)?
3. Wat voelde ik?	7. Wat voelde(n) de leerling(en)?
4. Wat wilde ik?	8. Wat wilde(n) de leerling(en)?

Afbeelding 3.

Als je antwoord op de negen vragen hebt, merk je waar de essentie zat. Het komt nogal eens voor dat jij iets als leraar wilt waar de leerlingen geen behoefte aan hebben. Dan zit er frictie tussen de negen vakjes. Tijdens het proces ontdek je soms je blinde vlekken. Daarmee verbeter je je lessen. Voor een professional is het noodzakelijk zich te blijven ontwikkelen. Als al je lessen routine zijn, kun je je afvragen of je daar niet iets aan moet doen.

Epiloog

Op school hebben we diverse studiemiddagen gehad over reflecteren en reflectie. Daar heb ik niet echt veel van opgestoken. Achteraf realiseer ik me dat degenen die ons vertelden hoe we het moesten doen, waarschijnlijk zelf ook nauwelijks wisten waarover ze het hadden. Ze hadden ons beter de filmpjes op de website van Korthagen kunnen laten zien. (zie de QR-code). Daar hadden we meer aan gehad.

FRED KORTHAGEN

Prof. dr. Fred Korthagen is emeritus hoogleraar onderwijskunde van de Universiteit Utrecht (leerstool: De didactiek van het opleiden van leraren). Hij werkt als senior-onderzoeker, trainer, onderwijsontwikkelaar en adviseur. Fred heeft een achtergrond als wiskundeleraar, onderwijskundige, Gestalt-therapeut en personal coach. Hij gaf leiding aan twee instellingen voor de

opleiding van leraren. Hij ontwikkelde, onder meer, wat nu algemeen wordt genoemd: de reflectie-cyclus van Korthagen. Op de website korthagen.nl staan meer informatie en zeer instructieve filmpjes.

Met dank aan Fred Korthagen voor het gebruik van de afbeeldingen die ook terug te vinden zijn in het boek en op de website. ●

BRONNEN

- Korthagen, F., Nuijten, E. (2019). *De kracht van reflectie. Een sleutel voor de ontwikkeling van leraren*. Amsterdam: Boom.
www.korthagen.nl

